

Examining Manifestations of Resistance in the Folk Literature of Kerman (A Case Study of Sirjan Songs)

Gholamreza Kafi

1. Corresponding author, Professor, Department of Persian Language and Literature, Shiraz University, Shiraz, Iran. E-mail: ghkafi@shirazu.ac.ir

Article Info	ABSTRACT
<p>Article type: Research Article</p> <p>Article history: Received 28 May 2025 Received in revised form 5 August 2025 Accepted 19 August 2025 Published online 24 August 2025</p> <p>Keywords: Folk Literature, Resistance Literature, Sirjan Songs.</p>	<p>Folk literature presents unembellished yet artistic accounts of life that, with their palpable honesty and sincerity, narrate life events in a sweet and delightful manner. Joys and sorrows, failures and triumphs, and successes and setbacks are all reflected within them, with songs representing the most artistic forms of folk literature. One of the most prominent and recurring themes in these songs is the reflection of a spirit of bravery and resistance. This study, employing direct source research and library-based investigation, aimed to examine and evaluate how the components of resistance are reflected in the folk literature of Kerman Province, focusing specifically on the songs of Sirjan. The findings revealed that descriptions and praises of local heroes, glorification of the spirit of bravery, opposition to oppression and hatred of foreign domination, revenge-seeking, and even pride in and attachment to firearms are among the key manifestations of resistance in these songs. Furthermore, such components are not limited to songs but can also be found in lullabies.</p>
<p>Cite this article: Kafi, Gholamreza. (2025). Examining Manifestations of Resistance in the Folk Literature of Kerman (A Case Study of Sirjan Songs). <i>Journal of Resistance Literature</i>, 17 (32), 65-88. http://doi.org/10.22103/jrl.2025.25345.3052</p>	
<p> © The Author(s). Publisher: Shahid Bahonar University of Kerman. DOI: http://doi.org/10.22103/jrl.2025.25345.3052</p>	

1. Introduction

The diverse and varied creations of folk literature are truthful, unembellished, and at the same time artistic accounts of life, which—due to their abundant honesty and fluid sincerity—narrate life events in a sweet and delightful manner. Joys and sorrows, defeats and victories, successes and failures are reflected in them with credibility and without pretense, making them appealing to human nature. They thus take root in receptive hearts and are preserved and transmitted orally from generation to generation. Songs, though diverse in form and often lacking rigid structure, are broad and varied in content. While they may address the simplest matters of daily life, they can also extend to the boundaries of philosophy and fundamental human questions. Among these thematic domains and components, one of the most prominent is the set of concepts connected to resilience and resistance. The praise for bravery and heroism, the honoring and commemoration of local heroes, vivid and passionate depictions of firearms, and poignant elegies for those fallen in the unequal battles of champions find expression in folk songs.

2. Method

This study was conducted employing direct source research and library-based investigation. Guided by the components of resistance—particularly as outlined in the study “*A Suggestion for Categorizing Groups and Components of Resistance Literature*” published in the *Journal of Resistance Literature of Kerman* (Kafi, 2021)—we examined the *Songs of Sirjan* to identify the reflections of resistance. Unexpectedly, we found substantial and noteworthy examples. The foundation and the primary source of the study was the book entitled *Songs of Sirjan* (Mo’ayyed Mohseni, 2019). In-text citations were limited to including the page number only (e.g., p. 11).

3. Discussion

3.1 Description of Heroes

In connection with the components of resistance literature, parallel terms such as “*honoring heroes*” and “*praising revolutionaries*” usually appear (Kafi, 2014, p. 295). In folk literature—and specifically in the corpus studied here—this component holds a special place.

Hossein Khan Bochaghchi, known as Shuja’ Sultan, was the last chief of the Bochaghchi tribe. In the modern history of Sirjan, he gained fame for actions such as fighting British forces during World War I and leading uprisings against the ruling government. Songs were composed in his praise:

شجاع سلطان شجاعیت می برازه
جوانی مثل تو پیدا نمیشه

Shuja’ Sultan, your bravery shines forth
No youth like you can be found

به کی گویم قدت را نُقره سازه
مگر پروردگار از نو بسازه!

To whom can I say that your stature is silver-wrought?
Unless the Lord Himself remakes it anew!

(p. 52)

Morad Ali Morad – Morad-e Andish, son of Ali Morad of the Bochaghchi tribe, was one of the most famous outlaws of Kerman. The story of his abduction of the daughter of Mohammad Khan Nowki (Sanobar) is still told among the people:

در خونه مراد قفل طلایه
به کرمون رفتنش کار خدایه

At Morad's house, the golden lock is fastened
His going to Kerman is God's own work

سلام من به شجاعپور رسونین
بده جولون که دورون شمایه

Convey my greetings to Shuja'pur
Let him roam, for his time it must be

(p. 245)

Jahangir Khan Pour Reza Qoli was the half-brother of Morad Ali Morad and a famed outlaw of the Bochaghchi tribe. Jahangir was handsome, rebellious, and an expert marksman whose shots never missed:

تفنگ برنو، قطارش باصفایه
به صد فرسخ بر قش می نمایه

The Brno rifle, its cartridge belt so fine
Its flash shows from a hundred leagues away

نهیب میده بغل هاشون ببندین
بزن جونگیر که دورون دستمایه

He cries out: fasten the flanks!

Fire, Jahangir, for the target is near at hand

(p. 211)

3.2 Admiration for the Spirit and Conduct of Bravery

Praising acts of bravery and urging to fight is considered one of the most important components of resistance. This has also been described as one of the functions of *rajaz* (boastful war poetry) (Kafi, 2004, p. 274).

بنازم غرّش رعد تفنگت

بنازم گُله و تیر و فشنگت

I admire the thunderous roar of your gun

I admire your bullets, arrows, and cartridges

به این طرزی که می‌گیری نشونه

کدوم مرده که می‌آیه به جنگت؟

The way you take aim

What man would dare come against you?

(p. 168)

3.3 Caressing and Cherishing the Rifle

Another manifestation of resistance in folk literature, especially in nomadic communities, is the affectionate bond with the rifle.

به قربون ول مست و ملنگم

بده مودات کنم تسمه تفنگم

Bless my wandering, tippy love

Let me take your hair to make my rifle's strap

همون مود بلند رنگ حنایی

ببندم زیر قنداق تفنگم

With that long, henna-colored hair-tie

To bind it beneath my rifle's stock

(p. 165)

3.4 Consoling in Mourning and Sharing Grief

Struggles inevitably bring death and loss, and one way to find solace in grief has been to lament through poetry—particularly in the *do-beyti* (quatrain) form, which is well-suited to expressing sorrow.

به قربون دو دست خوشه‌چینت

به قربون صدای دلنشینت

Bless your two gleaning hands
Bless your pleasant voice

نخون شرمه سر صحرای مردم

به آیینت، به ایمونت، به دینت

Don't recite the shame-song in the people's desert
Your rite, your faith, your religion

(p. 160)

Beyond incitement and encouragement, such lament-singing serves another purpose—offering condolence for losses, thereby easing the pain of struggle and bolstering resistance.

شب لیل است و لیلستان لیله

ترازوی فلک میزان و میله

The night is dark, and the grove is in darkness
Heaven's scales are balanced and weighed

به قربون سرت مُلا فلکناز

به دنبال سرت گیسو شلیله

I bow to you, Mullah Falaknaz

Your hair flows loose, trailing behind your head

(p. 313) – This quatrain mourns Falaknaz, son of Mohammad Khan Nowki.

3.5 Opposition to Oppression and Hatred of Foreign Domination

One of the central components of resistance literature is opposition to tyranny and hatred of foreign domination—a theme frequently noted in research on this literary genre (see Kafi, 2014, p. 276).

خبر اومد سعیدآباد بهار شد

زمین از سبزه و گل لالهزار شد

News has come: Saeedabad is in spring
The land has become a field of tulips and grass

خبر اومد که حاکم حکم داده

که هر کی ظلم می‌کرد، ورکنار شد!

News has come that the governor has decreed
That whoever oppressed has been removed from office!

(p. 230)

Dislike for foreign presence in the homeland can be a deeply ingrained sentiment. In Sirjan songs—due to geographical proximity to Bandar Abbas and the presence of Portuguese and British forces in that warm coastal area—there is occasional expression of dissatisfaction with such occupation:

فرنگی اومده بندر گرفته
اول کشتی، دوم لنگر گرفته

The foreigner has come and taken the port
First, a ship, then an anchor has he taken

سلام از من به شاه‌عباس رسونین

که کافر دین پیغمبر گرفته!

Convey my greetings to Shah Abbas

The infidel has taken the Prophet's faith!

(p. 336)

3.6 Revenge and Retribution

The assault of government troops on rebel groups—who had few resources—often resulted in the rebels' defeat and death. In turn, the rebels would set ambushes, launch surprise attacks, and catch government forces off guard:

بیا مادر بکن تقاص خونم
گلوله خوردم و می سوزه جونم

Come, mother, avenge my blood
I've been shot, and my life is burning away

گلوله خورده برجای عزیزم

ازون ترسم که از جام ور نخیزم

A bullet struck where my dear one lay

I fear I may never rise from my place

(p. 194)

3.8 Other Manifestations

– Enemy in lullabies:

لا لا لا لا، انارستون
سر دشمن به قبرستون

La la la la, the pomegranate orchard
The enemy's head to the graveyard

(p. 437)

– Bravery in lullabies:

لا لا لا لا، تو مهمونی
برای ما نمی مونی

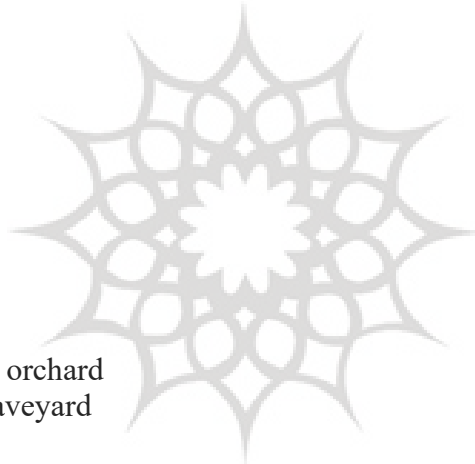
La la la la, you are a guest

You will not stay for us

عزیز کوچک مادر

صبا روز مرد میدونی

Mother's little darling

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

Tomorrow you become the man of the field

(p. 446)

– Prison song:

من و تو کفتر یه خونه بودیم
من و تو آب یه رودخونه بودیم

You and I were two pigeons in one home
You and I were water from the same river

منه بردن به زندون سیایی

تو رو دادن به یه مرد گدایی

They took me to a dark prison

They gave you to a beggar man

(p. 373)

– Arming:

دو تا شیر نهنگ داره حسین خان
رکابکش می‌روند بافت و بزنجان

Hossein Khan has two tiger-whales
Riding hard, they go to Baft and Bazenjan

رکابکش می‌روند برنو بیارن

به امید خدا ننگی نیارن

Riding hard, they go to bring back Brno rifles

May God grant they bring back no shame

(p. 52)

شعبه پژوهش‌های علمی و مطالعات انسانی
پرتال جامع علوم انسانی

4. Conclusions

This study demonstrated that one of the most significant underlying themes in folk literature is the presence of components and manifestations of resistance. Life itself is filled with efforts and struggles that give meaning and identity to human existence. Among these, perseverance in pursuit of goals and ideals is regarded as one of the foremost social concerns of the people. When an individual takes a courageous action or makes a sacrifice on this path, they become the object of attention and praise. In this way, folk literature finds the ground for creation and poetic expression. Moreover, song may well be considered the twin of humankind, for it has always been the interpreter of the people's inner conscience—in moments of joy and fulfillment, as well as in times of disappointment and defeat; in mourning for heroes, and in longing for unfulfilled desires and aspirations. The songs examined in this study bore traces of all such human sentiments, offering sincere, truthful, and unadorned examples of folk literature. The depiction of local heroes, the praise of fearlessness and bravery, the caressing and glorification of the rifle, the hatred of foreign domination, and the revolt against oppression and injustice emerged as the principal components of resistance in Sirjan songs.

بررسی نمودهای پایداری در ادب عامه کرمان (موردپژوهی ترانه‌های سیرجان)

غلامرضا کافی^۱

۱. نویسنده مسئول، استاد، بخش زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه شیراز، شیراز. رایانامه: ghkafi@shirazu.ac.ir

اطلاعات مقاله	چکیده
<p>نوع مقاله: مقاله پژوهشی</p> <p>تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۷/۲۰</p> <p>تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۸/۲۵</p> <p>تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۹/۹</p> <p>تاریخ انتشار: ۱۴۰۴/۱۰/۵</p>	<p>آفرینه‌های ادب عامه، گزارش‌های بی‌پیرایه و در عین حال هنری زندگی به حساب می‌آیند که با صداقت و صمیمیت ملموس خود، زندگی را به طرز شیرین و دلپذیر روایت می‌کنند. غم‌ها و شادی‌ها، شکست‌ها و پیروزی‌ها، کامروایی‌ها و ناکامی‌ها در آن تجلی دارند و در این میان ترانه‌ها، یکی از هنری‌ترین شکل‌های ادب عامه به حساب می‌آیند. بازتاب روحیه سلحشوری و پایداری یکی از مفاهیم گسترده و پرسامد در این ترانه‌هاست. در این مقاله ما به شیوه منبع‌پژوهی مستقیم و تحقیق کتابخانه‌ای و با هدف بررسی و ارزیابی چگونگی بازتاب مؤلفه‌های پایداری در ادبیات عامه استان کرمان به سراغ ترانه‌های سیرجان رفتیم. یافته‌ها حکایت از آن دارد که توصیف و تحسین قهرمانان محلی، تجلیل از روحیه سلحشوری، ستم‌ستیزی و نفرت از بیگانه، خونخواهی و تقاص‌کشی و حتی نازش به تفنگ و تعلق خاطر بدان از مهمترین نمودهای پایداری در این ترانه‌هاست و این که فراتر از ترانه‌ها، در لایه‌ها نیز چنین مؤلفه‌هایی یافت می‌شود.</p>
<p>کلیدواژه‌ها:</p> <p>ادب عامه، ادبیات پایداری، ترانه‌های سیرجان.</p>	
<p>استناد: کافی، غلامرضا (۱۴۰۴). بررسی نمودهای پایداری در ادب عامه کرمان (موردپژوهی ترانه‌های سیرجان). <i>ادبیات پایداری</i>، ۱۷ (۳۲)، ۶۵-۸۸.</p> <p>http://doi.org/10.22103/jrl.2025.25345.3052</p> <p>ناشر: دانشگاه شهید باهنر کرمان.</p>	

۱- مقدمه

آفرینه‌های گوناگون و متنوع ادب عامه، گزارش‌های راستین، بی‌پیرایه و در عین حال هنرمندانه زندگی به حساب می‌آیند که به دلیل صداقت سرشار و صمیمیت سیال خود زندگی را به‌طوری شیرین و دلپذیر روایت می‌کنند. غم‌ها و شادی‌ها، شکست‌ها و پیروزی‌ها و کامروایی‌ها و ناکامی‌ها در آن بازتاب باورپذیر و بی‌تزویری دارند که طبع آدمی آن‌ها را می‌پسندد و بدین جهت در جان‌های آماده جای می‌گیرند و به همین سبب نسل به نسل و سینه به سینه حفظ و روایت می‌شوند. امروزه نگاه ادیبان و پژوهشگران ادبیات به این آفرینه‌های ادبی کاملاً تغییر کرده است و به‌گونه‌ای است که این آثار را سرچشمه و مصدر آثار ادبی رسمی می‌دانند (شاملو، ۱۳۷۵: ۸). در این میان یکی از شایسته‌ترین گونه‌های ادب عامه، ترانه‌ها هستند که از دیرباز در ادبیات عامه جایگاه و بازخورد قابل توجهی داشته‌اند.

۱-۱. بیان مساله

ترانه‌ها به عنوان گونه‌ای از ادب عامه، همان‌گونه که از نظر شکل و قالب، متنوع و نه‌چندان ساختارمندند، به لحاظ محتوایی نیز گسترده و گونه‌گون می‌نمایند و اگرچه از ساده‌ترین مسائل زندگی سخن می‌گویند تا مرز فلسفه و پرسش‌های بنیادین آدمی نیز دامنه دارند؛ اما در این میان چند مؤلفه و حوزه معنایی را گسترده‌تر بازتاب می‌دهند که یکی از این حوزه‌ها، مؤلفه‌های در پیوند با پایداری و مقاومت است. ستایش روحیه جنگاوری و سلحشوری، پاسداشت و یادکرد قهرمانان محلی، توصیف‌های دل‌انگیز و شوق‌آمیز از تفنگ، سوگ سروده‌های جانسوز از کشتگان نبردهای نابرابر قهرمانان، همه و همه از موضوعاتی است که در ترانه‌های عامه بازتاب دارد. چنان‌که ما نیز با همین انگاره به سراغ «ترانه‌های سیرجان» رفتیم تا بازتاب مؤلفه‌های پایداری را در آن‌ها بررسی کنیم و فراتر از انتظار به شواهد و نمونه‌های قابل اعتنایی دست یافتیم. پایه تحقیق ما و منبع اصلی در این مقاله کتاب «ترانه‌های سیرجان» (مؤیدمحسنی، ۱۳۹۸) بوده است و در مأخذدهی درون متن تنها به شماره صفحه، مثلاً (ص ۱۱)، بسنده کرده‌ایم.

۱-۲. پیشینه پژوهش

همان‌گونه که اشاره شد، رویکرد به ادبیات عامه، حاصل تغییر نگاه ادیبان و پژوهشگران ادبیات معاصر است، بنابراین نباید در پی دیرینه‌جویی تاریخ‌مندی در این باره باشیم؛ اما با نام حسین کوهی کرمانی تاریخ پژوهش‌های ادبیات عامه تا سال‌های قبل از ۱۳۰۰ شمسی به عقب برمی‌گردد؛ چرا که وی متولد ۱۲۷۶ است و در سال ۱۳۰۲، *ترانه‌های عامیانه ایران* را چاپ و منتشر کرده است. این نام هم پیشینه پژوهش در ادب عامه به حساب می‌آید و هم ما را با موضوع مقاله حاضر پیوند می‌زند که در واقع، گذاری است در ادبیات عامه کرمان، با مورد پژوهی «ترانه‌های سیرجان». دو اثر کوهی کرمانی یعنی *ترانه‌های عامیانه یا ترانه‌های ملی فلهویات*، (۱۳۱۰) و *هفتصد ترانه از ترانه‌های روستایی ایران*، (۱۳۱۷) از نخستین آثار به عنوان پیشینه ترانه‌پژوهی به حساب می‌آیند. (مؤیدمحسنی، ۱۳۸۱)، در کتاب *فرهنگ عامه سیرجان* به معرفی عناصر مختلف فرهنگ سیرجان پرداخته و در آن آداب و رسوم، ضرب‌المثل‌ها و باورهای مردم آن منطقه را جمع‌آوری نموده است. همین پژوهشگر ادبیات عامه (مؤیدمحسنی، ۱۳۹۵) کتاب «*وسونه*» را نیز، که افسانه‌های رایج در سرزمین کرمان باشند، جمع‌آوری کرده است. (ایزدی، ۱۳۹۴) کتاب *فرهنگ عامه کرمان* را با حمایت نشر خدمات فرهنگی کرمان به چاپ رسانده است و ساختار آن مانند کتاب‌های مشابه است. (محمودی‌امجزی، ۱۳۹۹) در مقاله‌ای علمی، «ایدئولوژی‌های پنهان در قصه‌ها و افسانه‌های عامیانه کرمان» را از منظر سبک‌شناسی انتقادی مورد بررسی قرار داده است. (مثنوی‌پور، ۱۳۹۹) در قالب مقاله، «جلوه‌های اجتماعی و فرهنگی جشن‌های مهرگان و سده را در فرهنگ عامه کرمان» مورد پژوهش قرار داده است. (رادفر، ۱۳۹۹) به اتفاق همکارانش، «عامه سروده‌های استان کرمان را از جهت گونه‌ها و درون‌مایه»، در مقاله‌ای تحلیل و بررسی کرده است. (محمودی‌امجزی، ۱۴۰۱)، در کتاب *خود، ادبیات عامه کرمان را در دوره معاصر*

بررسی و ارزیابی نموده است. گذشته از آنچه در کرمان پژوهی ادبیات عامه ذکر شد، می‌توان به آثار دیگری که به ادبیات عامه و گونه‌های آن، البته فراتر از مرز کرمان، پرداخته‌اند اشاره کرد. (حسین پناهی، ۱۴۰۲) در مقاله خود «تحلیل و بررسی لایه‌های پایداری در عصر مشروطه» را از قلم گذرانده است و با توجه به کلیدواژه پایداری با مقاله ما پیوند ایجاد می‌کند. پرواضح است که هیچ‌یک از این پژوهش‌ها، موضوع مورد توجه ما را پوشش نمی‌دهند؛ حتی می‌توان گفت که پی‌جویی مؤلفه‌های پایداری در آفرینش‌های ادبی ادبیات عامه چندان مورد توجه ارباب پژوهش قرار نگرفته است، در حالی که یکی از برجسته‌ترین حوزه‌های معنایی و دغدغه‌های ترانه‌سرایان عامه، نمودهای پایداری بوده است.

۲- بحث

همچنان که بر قلم پژوهشگران رفته است، مؤلفه‌های پایداری گوناگون و گسترده‌اند، اگرچه در ادبیات عامه ممکن است این‌گونه نباشد، هم این که در ادبیات عامه البته نگره‌ها و انگاره‌های متفاوتی یافت می‌شود که همین نکته نوع مؤلفه‌ها را در آن قابل توجه می‌سازد؛ حتی مؤلفه‌ها و انگاره‌های یکسان در ادبیات رسمی و ادب عامه، ممکن است با هم تفاوت‌هایی داشته باشند. چرا که پهنه خیال، گونه‌های شکلی، ابزار رنگین کردن کلام، سطح اندیشه‌ها و توقع مخاطبان در این دو گونه از ادبیات متفاوت است. از این‌رو درنگ در مؤلفه‌های پایداری در ادب عامه و نقد و بررسی آن‌ها ارجمندی و دل‌انگیزی خود را دارد که اینک ما به برجسته‌ترین آن‌ها اشاره می‌کنیم:

۲-۱. توصیف قهرمانان

در پیوند با مؤلفه‌های ادبیات پایداری، با اصطلاحات همسانی مانند «تکریم قهرمانان» و «تمجید انقلابیون» برمی‌خوریم (کافی، ۱۳۹۳: ۲۹۵).

در ادب عامه و البته متن مورد پژوهش ما نیز این مؤلفه جایگاهی ویژه دارد. بی‌گمان برجسته‌ترین مؤلفه پایداری در اشعار و ترانه‌های محلی، که در شمار ادب عامه قرار می‌گیرند، همین تکریم و توصیف قهرمانان است که بزرگترین صفت آنان، مردمی بودن است. گهگاه صرف یک شورش و یاغی‌گری که چندان دامنه‌ای هم نداشته، به فتحی عظیم هم نرسیده و بسا که با خدعه یا حمله حکومتی‌ها به آسانی برچیده شده است، چنان در ذهن و زبان مردمان باقی مانده است که از آن شورشی بی‌باک، قهرمانی سترگ برآمده است. در ترانه‌های سیرجان به نام‌هایی همچون «حسین خان بچاقچی، جهانگیرخان پوررضاقلی، مراد علی مراد، محمدخان مختاری نوکی، تیمور خانباغ ناوکی، اکبرخان و اسفندیارخان بچاقچی» برمی‌خوریم که هر یک به میزان دست‌کم یک دوبیتی وصف و تمجید شده‌اند.

- حسین خان بچاقچی^۱؛ ملقب به شجاع سلطان آخرین رئیس ایل بچاقچی است. وی در تاریخ معاصر سیرجان با اقداماتی از جمله جنگ با نیروهای انگلیسی، در جنگ جهانی اول و نیز شورش‌هایی بر دولت وقت به شهرت رسید و ترانه‌هایی در وصف او سروده شد:

شجاع سلطان شجاعت می‌برازه
به کی گویم قدت را نُقره سازه
جوانی مثل تو پیدا نمیشه
مگر پروردگار از نو بسازه!

(ص ۵۲)

توجه و اقبال به حسین خان و شأن و شجاعت او به‌گونه‌ای بوده است که شاعر عامه وی را قابل جانشینی رضاشاه می‌داند:
دو عده جمع شدن در سرحد خاش
همه سُرخون کلاه، تُرکِ قزلباش

^۱ حسین خان، ملقب به شجاع‌السلطنه، آخرین رئیس ایل بچاقچی است. پدر او، اسفندیارخان با تسخیر سیرجان در سال ۱۳۱۵ شمسی شهرتی به هم رساند. با کشته شدن پدر، حسین خان به جای وی ریاست ایل را برعهده گرفت و در تاریخ معاصر سیرجان با اقداماتی از جمله جنگ با نیروهای انگلیسی (پلیس جنوب ایران) در جنگ جهانی اول و نیز درگیری با نیروهای دولتی، شهرت و محبوبیت خاصی یافت. وی در سال ۱۳۲۹ شمسی درگذشت. (مؤیدمحسنی، ۱۳۹۸: ۴۲۰).

به قریون سر سردار شجاعی رضا شاه رفته و بنشین سر جاش

(ص ۲۷۰)

توانمندی حسین بچاقچی به گونه‌ای است که او را اجل بدخواهانش می‌دیده‌اند:

شجاع‌پور خیمه زده، از باغ در شد سر لوله تفنگش گله‌ور شد
سلام از من به شیرخان می‌رسونین اجلت اومده از خونه در شد

(ص ۳۱۹)

فحوای برخی دوبیتی‌ها چنان می‌نماید که خان بچاقچی، شاعر یا ترانه‌سرای در دستگاه خود داشته است:
شجاع سلطان، شجاع با عدالت مرخص کن برم سوی ولایت
مرخص کن برم یارم ببینم که منت‌دار هستم تا قیامت!

(ص ۳۱۹)

- مرادعلی مراد^۲؛ مراد لندیش فرزند علی مراد از ایل بچاقچی، یکی از یاغی‌های مشهور کرمان و داستان ربودن دختر محمدخان نوکی (صنوبر) از وی در افواه است:

در خونه مراد قفل طلایه به کرمون رفتنش کار خدایه
سلام من به شجاع‌پور رسونین بده جولون که دورون شمایه

(ص ۲۴۵)

ماجرای صنوبر نیز در چند ترانه سیرجانی به بیان آمده است، از جمله این که
بسازم شونه‌ای از چوب نویر برای چتر و چوگون (موهای) صنوبر
به هر سر منزلی که بار ریزد زند بر سر، کند صد یاد مادر

(ص ۴۱۶)

- جهانگیرخان پوررضا قلی^۳؛ وی برادر ناتنی مرادعلی مراد و از یاغیان مشهور بچاقچی، بوده است. جهانگیر زیبا، سرکش، تیرانداز بوده که هرگز تیرش خطا نمی‌رفته است:

تفنگ برنو، قطارش باصفایه به صد فرسخ برکش می‌نمایه
نهیب میده بغل‌هاشون ببندین بزن جونگیر که دورون دست‌مایه

(ص ۲۱۱)

به گل‌بس، مادر جهانگیرخان و همچنین مادر مراد علی‌مراد، نیز در دوبیتی‌ها اشاره شده است:
به توی سنگر چارسنگه جونگیر غریب و بی‌کس و دلتنگه جونگیر
سلام از من به گل‌بس می‌رسونین مسلسل آتسه، می‌جنگه جونگیر

(ص ۱۷۵)

^۲ مراد اندیش پسر علی‌مراد از ایل بچاقچی، از یاغی‌های مشهور کرمان پس از حسین‌خان است. داستان ربودن صنوبر مختاری، دختر محمدخان نوکی، با دلوری وی، که بعداً به همسری او درآمد، نیز نبردهای او با دولت و درویش‌شدنش و گرایش به معتقدات مرموز سوخته چالی‌های سیرجان و نهایتاً قتلش به دست پسرش (۱۳۴۹ شمسی) در بین مردم کرمان، به‌ویژه سیرجان و عشایر آن حدود شهرت دارد. گفته شده، مراد که چند بار صنوبر را کدخدایی (خواستگاری) کرده و جواب رد شنیده، با پنجاه سوار برنو به دست، احشام محمدخان نوکی را محاصره می‌کند و صنوبر را به زور می‌برد. (همان، ۴۱۶).

^۳ جهانگیرخان پوررضا قلی، برادر ناتنی مرادعلی مراد، پدرش از طایفه انکلو و مادرش گل‌بس بود. گروهی او را یک قهرمان می‌دیدند، عباری سرخوش و تترس که هرگز تیرش خطا نمی‌رفت. برخی نیز او را دزد و راهزن می‌دانستند که جان انسان‌ها، به‌ویژه آمنیه‌ها و سربازها برایش اهمیتی نداشت. این باور عمومی که تیر جونگیر خطا نمی‌رود، هر افسر و آمنیه‌ای را متزلزل می‌ساخت. دولت وقت هرچه تلاش کرد این دو برادر را سر جای خود بنشانند، نتوانست و نهایتاً با تطمیع پیرامونی‌های آن دو، از جمله بهروز نام، یکی از تفنگچی‌ها، به طمع استخدام در ارتش، در حالی که جهانگیر لب اجاق به خواب رفته بود، کار او را ساخت. (همان، ۴۱۸).

نمایش عمومی جنازه جهانگیرخان در بازار سیرجان، احساسات مردم را برانگیخت و در جان ترانه‌هایی جا گرفت:
جهانگیر کیان، شاهین بالدار   بیا بینم چرا خوابیده اقبال
شکار ای گرمسیر چشم‌انتظارت   صدای برنوت نمود (نیامده) امسال

(ص ۲۱۸)

- اکبرخان و اسفندیار، پسران حسین‌خان بچاقچی؛ از جمله قهرمان‌های مورد ستایش در ترانه‌های سیرجان پسران حسین‌خان بچاقچی هستند. به‌ویژه اکبرخان که ماجراجویی‌هایی نیز افسانه‌وار از او در میان مردم سیرجان باقی مانده است. به دلالت سخن ابوذر خواجویی‌نسب، یکی از پژوهشگران فرهنگ عامه سیرجان (مؤیدمحسنی، ۱۳۹۸: ۴۲۲)، اکبرخان، مشهور به شجاع‌پور، بدون اطلاع پدر و مادرش، بی‌بی‌ماه‌جان، و البته برای نشان‌دادن لیاقتش، جهت خلع سلاح گروهان بافت (کرمان)، به جنگ سروان سلحشور، فرمانده این گروهان می‌رود:

شجاع‌پور، ای شجاع‌پور ای شجاع‌پور   عجب جنگی نمودی با سلحشور
عجب جنگی نمودی، فتح کردی   شکوه را کشته‌ای داماد نکردی

(ص ۴۲۲)

دست بر قضا، دامادشان، شکوه سلطان عمویی افشار، که دختر بزرگ حسین‌خان را در عقد داشته است، به‌عنوان سرباز در شمار این گروهان بوده است، در تعقیب برادران همسرش و درگیری با آن‌ها در گردنه «هفت گردوی بافت» کشته می‌شود و دوبیتی بالا به این واقعه اشاره دارد.

هم از این‌گونه است این دوبیتی که

زمینای قاسم‌آباد سنگ داره   تماماً برنو یک رنگ داره
سلام از من به بی‌بی‌ماه رسونین   شجاع‌پور با سلحشور جنگ داره

(ص ۲۷۷)

شجاع‌پور، لقب و البته نام خانوادگی اکبرخان بوده است و بی‌بی‌ماه‌جان، نام مادر اوست که در این دوبیتی بدان اشاره شده است. اگرچه در دوبیتی زیر به بی‌باکی اکبرخان اشاره دارد،

شجاع‌پورم خود اسب نهنگش   خود قورخونه و بار فشنگش
گرفته منزلی بالای خاکی   نداره از سلحشور هیچ باکی

(ص ۳۱۸)

سرانجام اکبرخان با شجاعت و درایت پدرش، حسین‌خان بچاقچی، از مهلکه نجات می‌یابد. در دوبیتی‌های زیر، علاوه بر اکبرخان، از اسفندیار دیگر پسر حسین‌خان نیز نامی به میان آمده است:

تفنگ دامدل با گله ورشو   شجاع‌پور عزیز از قلعه درشو
بیارین برنو اسفندیارم   ببینیم قدرت پروردگارم

(ص ۵۲)

و:

دو تا شیر نهنگ داره حسین‌خان   یکی اکبر یکی اسفندیارخان
به قربون سر اکبر بگردم   سر و جونم فدای اسفندیارخان

(ص ۲۶۴)

- محمدخان مختاری نوکی؛ یکی دیگر از چهره‌های منطقه عشایری سیرجان است. وی از طایفه‌ی نوکی (Noveki) بود.

نوکی‌ها تیره‌ای از اینانلوه‌های داراب بودند که در زمان حیدرقلی‌خان بچاقچی به مختاریبگ سعدلوی بچاقچی پیوستند و به تدریج یکی از تیره‌های مهم آن ایل شدند. وی به همراه طایفه‌اش از نیروهای حسین‌خان و پسرش اسفندیارخان در اقداماتِ یاغی‌گیری و شورش بر دولت بود.

در برخی ترانه‌های سیرجان از وی یاد شده است:

آیی بالا میایه ابر تیلی (تیره) محمدخان سوار اسب نیلی
دمادم میزنه شلاق به اسبش به قربون همون چشمای مسّش

(ص ۱۳۱)

- تیمورخانباز ناوکی؛ یکی دیگر از یاغی‌های محلی سیرجان بوده است که گفته می‌شود «مراد علی‌مراد» در آغاز یکی از تفنگچی‌های همین تیمورخان بوده است. در این ترانه نام او ثبت افتاده که

منم تیمور که تخته کوه تمبور تفنگم روسی و کارم همه زور
ز بس که رفته‌ام سنگ بر سر سنگ تفنگ روسی‌ام دادم به سرهنگ

(ص ۳۷۳)

کوه تمبور، کوهستانی است در شرق سیرجان که حدود بیست کیلومتر با شهر فاصله دارد. محرابی کرمانی در کتاب *مزارات کرمان*، از حضور شاه‌شجاع کرمانی (فوت ۲۸۸) در این کوه یاد کرده است. (مؤیدمحسنی، ۱۳۹۸: ۴۲۰).

۲-۲. تحسین روحیه و رویهٔ سلحشوری

تحسین سلحشوری‌ها و تهییج به جنگ یکی از مهم‌ترین مؤلفه‌های پایداری به‌شمار می‌آید. هم‌چنان که این امر را از کارکردهای رجز نیز خوانده‌اند (کافی، ۱۳۸۳: ۲۷۴). در ادب عامه نیز این مهم روی می‌نماید و از لطایف آن، آمیختگی این مؤلفه با تعابیر عاشقانه و دلبرانه است که در ادبیات رسمی، کمتر دیده می‌شود. صداقت گفتار از جنگ و گریز در ادب عامه، به همراه درآمیختن با تعابیر عاشقانه تأثیر کلام و شعر را بالا می‌برد. هم‌چنان که حادثه و واقعه را نیز هولناک‌تر نشان می‌دهد.

تحسین رزمنده یا حتی یاغی نافرمانی که به کوه زده و امنیه‌ها را یکی‌یکی نشانه می‌رود و غرّش بی‌امان شلیک‌هایش که ردگونه در کوه می‌پیچید، این‌گونه شاعر را به ذوق می‌آورد:

بنازم غرّش رعد تفنگت بنازم گُله و تیر و فشنگت
به این طرزی که می‌گیری نشونه گدوم مرده که می‌آیه به جنگت؟

(ص ۱۶۸)

و حتی شاعر را به تماشای این سلحشوری و جنگاوری برمی‌انگیزد:

به قربون قد بالا بلندت به قربون قطار پر فشنگت

(ص ۱۶۳)

پایداری تا آخرین تیر ترکش و تا آخرین نفس بازنمودی قابل توجه در رجزهای ادب عامه دارد:

خودم مست و دلّم مست و تفنگ مست هزار و شش گلوله ورّ قدم هست
بگیرم پاکش کوه بلندی زخم تیر تا نفس در قالبم هست!

(ص ۲۴۰)

باور دینی و توکل بر خدا از ابزارهای مهم جنگاوری در ترانه‌های عامه است:

نمی‌خونم که خونم می‌زنه جوش که دشمن پشت سنگر می‌کنه گوش
خدای بالاسری دشمن هزاره اگر تو با منی، دشمن چکاره؟

(ص ۳۸۶)

اما همان گونه که اشاره شد، لطیف‌ترین نمودهای سلحشوری، آن‌هاست که با تعابیر دلبرانه و گاه جانسوز پیوند می‌خورند:

نگهبان در هنگم خدایا   غریب و زار و دلتنگم خدایا
سلام از ما به دلبر می‌رسونین   به کوی حلقه جنگم خدایا

(ص ۳۸۴)

اگرچه هیچ تهدیدی نمی‌تواند دست‌کشیدن و دست‌برداشتن از دلبر را محقق کند:

گلی دارم نشون کس نمیدم   خریدم گوهری واپس نمیدم
اگر سیصد سوار آیه به سیرجون   ول بالا بلندم پس نمیدم

(ص ۳۶۱)

اما حواش هم هست که این عاشقی او را از اصل مطلب باز ندارد و دشمن شاد نگردد:

نمی‌خونم که خونم می‌زنه جوش   نمی‌خونم که دشمن می‌دهد گوش
نمی‌خونم که می‌گن وایه داره   نظر ور دختر همسایه داره

(ص ۳۸۶)

دلبر هم درگیراگیر حماسه‌وری توانمندی مردانه دارد:

ول من دختر ایلخان ایله   نگو دختر مثال نره شیره
تفنگ وردوش، ور اسبی سواره   گل (داخل) مردا پی صید و شکاره

(ص ۴۰۳)

و نگرانی به حقی بوده است اگر دلبر تفنگ نداشته یا تفنگش قابل نبوده است:

خبر اومد سعیدآباد بهاره   وطن از خون دشمن لاله‌زاره
خداوندا نگهدار ولم باش   که دلبر برنو و ده تیر نداره

(ص ۲۳۰)

تفنگ دولتی دارم به دوشم   لباس شخصی مو، من می‌فروشم
تفنگم نیم‌چه، نیم‌چه تفنگی   نداره قابل یک مرد جنگی

(ص ۲۱۱)

۲-۳. ناز و نوازش تفنگ

از دیگر نمودهای پایداری در ادب عامه، به‌ویژه در جامعه عشایری، رابطه تعلق‌آمیز با تفنگ است. این پیوند چندان تئاتر و همراه با دل‌باختگی است که به راحتی می‌توان از آن به ناز و نوازش تفنگ تعبیر کرد. از دیگر سو، مانند قسمت پیشین، با تعابیر عاشقانه نیز همراه است؛ بدین گونه که یا دل‌داده از دلبر و تفنگش می‌گوید، یا برعکس دلبر، تفنگ دل‌داده را ستایش می‌کند و گهگاه تفنگ با یکی از آن دو مورد ناز و نوازش قرار می‌گیرد:

به قربون ول مست و ملنگم   بده مودات کنم تسمه تفنگم
همون مود بلند رنگ حنایی   ببندم زیر قنطاق تفنگم

(ص ۱۶۵)

در این دویستی عاشق دلبر را با تفنگ پیوند می‌دهد و در دو نمونه زیرین برعکس اتفاق می‌افتد:

به قربون تفنگ پر یرافت   بیایم پادگان گیرم سراغت
دلیم از دوریات آروم نداره   به قربون چشای مست زاغت

(ص ۱۵۹)

به قریون قد بالا بلندت   به قریون قطار پر فشنگت
شنیدم گود میدون جنگ داری   بشم بلبل بیایم سیل جنگت

(ص ۱۶۳)

در گذشته نه چندان دور، از نشانه‌های سلحشوری، اسب و تفنگ بوده است. به حسب نقشی که این دو، در جنگاوری و دلاوری داشته‌اند، گهگاه مناظرات شاعرانه‌ای نیز بینشان رخ داده است و نهایتاً تفنگ پیروز این مناظره بوده است:

میگن اسبت رفیق روز جنگه   مو می‌گویوم آزو بهتر تفنگه
سوار بی‌تفنگ قدرت نداره   سوار وقتی تفنگ داره سواره
تفنگ دسته نقره رو فروختم   برای ول قبای ترمه دوختم
فرستادم، برایم پس فرستاد   تفنگ دسته نقره، داد و بیداد!

قابل توجه این که نقره‌پوش کردن تفنگ خود حکایت از دلبری سلاح و دلدادگی نسبت به آن دارد:

لب دیوار شستی می‌نمایه   تفنگ نقره بستنی می‌نمایه
تفنگ نقره بست نقره سردست   همو یاری که می‌خواستم خودش هست

(ص ۳۶۸)

گاه فراتر از آن، تفنگ را طلاپوش خوانده‌اند:

تفنگت نیم‌چه بود، نیم‌چه تفنگی   طلاپوشش کردی رو تخته سنگی
تمام مردمه با یی تو کشتی   تو کشتی از خدا پروا نکردی؟

(ص ۲۱۱)

مقابلهٔ دل و تفنگ هم در این ترانه، از پیوند عاشقانه با تفنگ حکایت دارد:

دلم را دختر حور پری برد   تفنگم رو حسین‌خان لری برد
به هر قیمت خرید او، من ندادم   سرِ راهم گرفت و زورکی برد

(ص ۲۵۳)

در ادب عامه، با وسایل رزم قدیم هم‌چنین پیوندی دیده می‌شود:

سرِ آب روون گل دسته دسته   بدیدم دلبرم تنها نشسته
قبایش ریشه‌دار، شمشیر حمایل   کلاه موتِ مشکِ سر گذاشته

(ص ۲۸۳)

۲-۴. تسلیت سوگ‌ها و غمخواری

بی‌گمان مبارزات همواره با مرگ و داغ همراه بوده و یکی از راه‌های تشفی خاطر در سوگ‌ها و داغ‌ها، موییدن با شعر بوده است. خاصه این که قالب دوبیتی سازگاری بیشتری با غم و اندوه دارد و امروزه در ادبیات سنتی ما، اصطلاح شروه و شروه‌خوانی، بیشتر مویه و غم‌ناله را فریاد می‌آورد. جالب است بدانیم که در فرهنگ عامهٔ سیرجان و بلکه استان کرمان، اصطلاح «شرمه» به کار می‌رود و منظور همین ترانه‌سرایی در قالب دوبیتی است:

آلا دختر گل از رویت نچیدم   نخی از شاخ مودات ندیدم
ولی دیروز پسین تو برج قلعه   تو «شرمه» خوندی و من می‌شنیدم

(ص ۱۴۵)

نگو شرمه که می‌بُرم زبونت   نمیدم شاخی از مودام نشونت

اگر بار دگر شرمه بخونی   به تیشه می‌تراشم استغونت
(ص ۳۷۱)

به قریون دو دست خوشه‌چینت   به قریون صدای دلنشینت
نخون شرمه سرِ صحرای مردم   به آیینت، به ایمونت، به دینت
(ص ۱۶۰)

به هر روی شرمه‌خوانی یا همان ترانه‌سرایی در کنار همه‌ی تهییج‌ها و تحریض‌ها، کارکرد دیگری دارد که همانا تسلیت سوگ‌ها و داغ‌ها باشد، تا آسیب‌های مبارزه و دلاوری را کاهش دهد و پایداری را مدد و نیرو برساند.

شب لیل است و لیلستان لیله   ترازوی فلک میزان و میله
به قریون سرت مُلاً فلکناز   به دنبال سرت گیسو شلیله
(ص ۳۱۳)

این دو بیتی در سوگ و تعزیهٔ فلکناز، پسر محمدخان نوکی، سروده شده که در درگیری‌های ایل سیرجان، در جوانی کشته شده است. در سطرهای پیشین از محمدخان مختاری نوکی سخن به میان آمد.

سر تل بلند جفت ستاره   جوونی کشته شد بیست و دو ساله
یراقش واکنین، زخمش ببندین   جگر پرخون که دل شد پاره‌پاره
(ص ۲۹۶)

این دو بیتی نیز به مرگ جوانی بیست و دو ساله اشاره دارد که براساس صراحت متن کشته شده است:

در قلعهٔ «چورون»^۴ در ندازه   جوونی کشته شد مادر ندازه
جوونی کشته شد هم‌قد سلطون   کمربندش زده ففارهٔ خون
بگیرین نعش او با چرم بلغارک   به «بلورد»^(۴) بسپرینش سینهٔ خاک
(ص ۲۴۶)

حسب‌نشانه‌های این ترانه، سوگ سرودی است در مرگ جوان نگهبان قلعهٔ ایل بچاقچی، چرا که «بلورد»، منطقهٔ اعیان‌نشین ایل مشهور بچاقچی سیرجان بوده است. قالب این ترانه سه‌بیتی است که در ترانه‌های محلی فراوانی دارد، در ترانه‌های سیرجان چاربیتی و پنج‌بیتی نیز دیده می‌شود. جالب این که «چاربیتی» یا «چاربیتو» اصطلاحی بوده است که برای ترانه‌های محلی سیرجان و شهر بابک به کار می‌رفته است؛ حتی اگر در ظاهر دو بیت بیشتر نداشته باشد! (مؤیدمحسنی، ۱۳۹۸: ۳۷)

۲-۵. ستم‌ستیزی و نفرت از بیگانه

از مهم‌ترین مؤلفه‌های ادبیات پایداری، ستم‌ستیزی و بیگانه‌ستیزی است که در اغلب آثار پژوهشی در پیوند با این گونه از ادبیات، از آن سخن رفته است. (ر.ک. کافی، ۱۳۹۳: ۲۷۶)؛ اما این ستم‌ستیزی در ادب عامه، پایه و بنیانی محلی و منطقه‌ای دارد. اغلب شورش‌ها، یاغی‌گری‌ها و درگیری‌های خُرده و کوتاه‌دامن را باید حاصل معارضه‌هایی دانست که با حاکمان محلی صورت می‌گرفته و البته سابق چنین رفتارهایی همانا زورگویی‌ها و قلدری‌هایی بوده که حاکمان خُرده‌پای محلی بر زیردستان خود روا می‌داشته‌اند. چندان که حاکمان چنین ستم‌هایی بر رعایا روا می‌داشته‌اند، اگر احياناً کسی از عدالت یا مبارزه با ظلم سخنی گفته باشد یا حکم داده باشد، این‌گونه در ترانه‌ها فریاد شده است که

خبر اومد سعیدآباد بهار شد   زمین از سبزه و گل لاله‌زار شد

^۴ «چورون» منطقه‌ای است بین زیدآباد و پاریز که طبق متن باید درگذشته قلعه‌ای داشته باشد. «بلورد» یا باغ گل از توابع سیرجان و از مناطق خوش‌نشین به حساب می‌آمده است و سکونت‌گاه ایل بزرگ بچاقچی بوده است. «باغ سنگی» مشهور سیرجان، که خود نشانی از مبارزه و پایداری تاریخ کرمان و سیرجان به حساب می‌آید، در همین منطقه قرار دارد. (همان، ۲۴۶).

خبر اومد که حاکم حکم داده که هر کی ظلم می‌کرد، ورکنار شد!

(ص ۲۳۰)

اما نفرت از بیگانه در میهن می‌تولند حسی فطری و نهادی باشد. در ترانه‌های سیرجان به دلیل نزدیکی جغرافیایی با بندرعباس و حضور فرنگی‌های پرتغالی و انگلیسی در آن گرمسیر، گهگاه از این اشغالگری، ابرازناخشنودی شده است:

فرنگی اومده بندر گرفته اول کشتی، دوم لنگر گرفته
سلام از من به شاه‌عباس رسونین که کافر دین پیغمبر گرفته!

(ص ۳۳۶)

یا این ترانه که

سرِ راهت نشینم ای فرنگی زخم ناله ببارم اشک رنگی
که هر کس دلبره از من جدا کرد اول تیری خوره، بعدش تفنگی!

(ص ۵۶)

می‌تواند موبه یا گلایه زنی باشد که در شورش‌های جنگ جهانی شوهرش را از دست داده؛ چنان‌که مبارزه حسین‌خان بچاقچی با انگلیسی‌ها منجر به کشتار زیادی از طرفین جنگ شد. (مؤیدمحسنی، ۱۳۹۸: ۵۶)

۲-۶. ناخشنودی از خدمت اجباری

برای جامعه روستایی از دست‌دادن جوان، به عنوان نیروی کار و کمک‌حال والدین بسیار ناخوشایند بوده است. «در نخستین سازمان ارتش ایران در قرن چهاردهم، شعبه‌ای به نام سربازگیری به وجود آمد.» (ساروی، ۱۴۰۲: ۱۸۷). بی‌گمان کار این اداره اعزام اجباری جوانان به سربازی بوده است. از این‌رو به‌رغم همه دلآوری‌ها و جنگ‌جویی، نیز تعشق و تعلق خاطر به تفنگ، سربازی رفتن اجباری خوشایند جوانان نبوده است و گاه سرکشی‌های منجر به یاغی‌گری و به‌کوه‌زدن، به خاطر فرار از همین خدمت اجباری بوده است. هرچند که این رفتار ضد پایداری بنماید، به هر حال در ترانه‌های عامه نمونه‌های قابل توجهی دارد. از دیگر سو، پرهیز از همکاری با دستگاه دولتی ستمکار و جابر بر این ناخشنودی می‌افزوده است و دقیقه‌ای که این اشاره‌ها را با موضوع پایداری پیوند می‌زند همین است.

مدت طولانی سربازی، نخستین دلیل ناگواری آن است:

به خط کردن تراشیدن سر ما لباس سربازی کردن تن ما
نه یه ماه و نه دو ماه و نه سه ماه چطو طاقت بیارم بیست و چار ماه

(ص ۱۷۶)

و از نخستین روز، انتظار پایان سربازی را دارد:

به خط کردن تراشیدن سر من لباس ارتشی کردن بر من
شدم سرباز نگهبون دم در خدایا خدمتم کی می‌رسه سر

(ص ۱۷۵)

دلیل دیگر از ناخشنودی، دوری از بستگان و شهر و دیار است:

نوشتم نامه‌ای رو دونه ماش شدم سرباز و رفتم ور حدِ خاش
سلام من به دلبر می‌رسونی؟ خوراک من شده افسوس و ای کاش!

(ص ۳۸۸)

به خط کردن تراشیدن سر ما لباس ارتشی ور من گشاده
دل مادر برای من کبابه لباس ارتشی کردن بر ما

(ص ۱۷۵)

گهگاه نگرانی‌های دیگری نیز از سربازی رفتن جوانان در ترانه‌ها دیده می‌شود:

پسر عامو شنیدم زن گرفتی   ز کرمون دختر سرهنگ گرفتی
اگر به آژمنه، پیرشین پا هم   اگر مثل منه، پُرسه‌ش بشینی!

(ص ۵۶)

پُرسه در گویش کرمان، مراسم ختم را می‌گویند.

۲-۷. خونخواهی و تقاص‌کشی

بی‌شک هجمه و حملهٔ یگان‌های دولتی بر دسته‌های شورشی که از امکانات چندانی نیز برخوردار نبوده‌اند، باعث شکست و کشته‌شدن نیروهای شورشی می‌شده است. در عوض، کمین ساختن، شبیخون‌زدن و غافل‌گیر کردن نیروهای دولتی، کاری بوده است که شوریدگان بر دولت انجام می‌داده‌اند و معمولاً به تقاص و خونخواهی در حمایت از نیروهای خود، به‌ویژه سرکردگان و عناصر مهم خود می‌پرداخته‌اند؛ چنان که از فحواي ترانه‌ها برمی‌آید، گاه با سایر گروه‌های معارض همدست می‌شده‌اند و به این تقاص‌کشی دست می‌زده‌اند؛ اما تمام خونخواهی موضوع شورشی‌ها نبوده است که گاه سربازی که در مرز یا در جنگ کشته می‌شده، چنین مویه تقاضایی داشته است:

بیا مادر بکن تقاص خونم   گلوله خوردم و می‌سوزه جونم
گلوله خورده برجای عزیزم   ازون ترسم که از جام و نخیزم

(ص ۱۹۴)

همچنان که گاه فایدهٔ سلحشوری و شجاعت، همکاری با دولت در دفع شر بوده است؛ چنان که در این ترانه با قالب و وزنی متفاوت دیده می‌شود:

ای خدای بالا سری نگذار بمیرم   دست کنم و آلمانی تقاص بگیرم
سرسیاه، کلاه سفید، برنو تو مشتم   سر پُشتِ آمینه دُزا رُ می‌کشتم

(ص ۹۴)

منظور از آلمانی نوعی تفنگ است که با آن، دزدها را می‌زده است! دزدگاه‌ها و طاعت فریبگی همان‌گونه که در بالا اشاره شد، گاهی خونخواهی با طلب معاضدت از هم‌سلکان بوده است:

تفنچگی از عرب یه جا کنم من   دوباره شورشی و ر پا کنم من
تفنچگی از بلوچ و لار می‌خوام   برات از خالق جبار می‌خوام

(ص ۲۱۱)

در این میان گاهی به خاطر یک کشته، شورشی عظیم پا می‌گرفته و بسیاری تلف می‌شده‌اند:

پسینی زردهٔ الله گرفته   تفنچگی دور سعدالله گرفته
برای خاطر یه تن جوونی   هزاران دودِ واویلا گرفته

(ص ۲۰۳)

۲-۸. نموده‌های دیگر

گذشته از آنچه به‌عنوان نموده‌های پایداری در ترانه‌های سیرجان به بیان آمد، اشاره‌های مختصرتری نیز قابل ردیابی است که شاید به گستردگی و برجستگی نمونه‌های پیش‌گفته نباشند؛ اما به هر روی در این مقال می‌گنجد و از عمده‌ترین این نموده‌ها می‌توان به حضور دشمن در لالایی‌ها اشاره کرد:

- دشمن در لایه‌ها؛

سر دشمن به قبرستون (ص ۴۳۷)	لا لا لا لا، انارستون
که شب تاریک و روز روشن که تاریکی بش دشمن (ص ۴۴۱)	لا لا لا لا، گل آوشن که روشنایی برا رُدم
تو درد من نمی‌دونی به جون دشمنون باشه (ص ۴۵۰)	لا لا لا لا، لب بونی که درد من گرون باشه
که ماشالله به جون تو بلاگردون جون تو (ص ۴۵۰)	لا لا لا لا، به خون تو که هر جا دشمنی داری

- سلحشوری در لایه‌ها؛

برای ما نمی‌مونی صبا روز مرد میدونی (ص ۴۴۶)	لا لا لا لا، تو مهمونی عزیز کوچک مادر
برو لولوی صحرای از ی رودم چه می‌خواهی؟ دو شمشیر ور کمر داره دو خنجر زیر سر داره دو قرآن در بغل داره خدایی بالا سر داره (ص ۴۵۲)	لالا لالایی برو لولو پس دیوار که طفل من پدر داره گر از شمشیر نمی‌ترسی گر از خنجر نمی‌ترسی گر از قرآن نمی‌ترسی

- زندان سروده؛

من و تو کفتر یه خونه بودیم منه بردن به زندون سیایی (ص ۳۷۳)	من و تو کفتر یه خونه بودیم منه بردن به زندون سیایی
--	---

- تأمین سلاح؛

رکابکش می‌روند بافت و بزنجان به امید خدا ننگی نیارن (ص ۵۲)	دو تا شیر نهنگ داره حسین‌خان رکابکش می‌روند برنو بیارن
--	---

- مذمت و نفرین دشمن؛

که سیخُر سیخُر زنه شیش ماه بلنگی (ص ۸۴)	چکار داری که با سیخُر بجنگی
--	-----------------------------

در این تکبیتی، که به ندرت در ترانه‌ها پیدا می‌شود، بدخواه و دشمن را به «تشی» یا سیخُر تشبیه کرده است.

- امامزاده علی دردم دوا کن
چراغ روغنی نذر تو دارم
- مکان و منزلم در کربلا کن
که هر جا دشمنی دارم فنا کن!
- (ص ۱۱۹)
- روایت شکست‌ها؛
- همان ساعت به دارستون رسیدم
همان وقتی که اسبم سرنگون شد
- امید زندگی در خود ندیدم
دل بلقیس و طوطی غرق خون شد
- (ص ۵۲)
- بدخویی سردارها و قهرمانان؛
- حسین خان م، حسین‌خان رشیدی
من بیچاره رو از غصه کشتی
- به روی من تو برنو می‌کشیدی
حسین جانم نکن ور من دُرشتی
- (ص ۵۲)

۳- نتیجه‌گیری

این بررسی نشان داد یکی از مهم‌ترین جان‌مایه‌ها در ادبیات عامه، مؤلفه‌ها و نمادهای پایداری است چراکه زندگی سرشار از تلاش‌ها و مقاومت‌هایی است که به حیات آدمی معنا و هویت می‌بخشد. در این میان، پایداری در راه اهداف و آرمان‌ها از نخستین دغدغه‌های اجتماعی توده به حساب می‌آید و اگر کسی در این راه، اقدام متهوران‌های انجام دهد یا جانفشانی کند مورد توجه و ستایش قرار می‌گیرد. این‌گونه است که ادبیات عامه، زمینه آفرینش و سرایش را پیدا می‌کند. وانگهی ترانه شاید همزاد نوع آدمی باشد که در همه احوال، ترجمان ضمیر عامه بوده است؛ چه در شادمانی‌ها و کام‌یافتگی و چه در ناکامی‌ها و شکست‌ها. همچنان که در سوگ قهرمانان و در حسرت‌ها و آرزوهای به سرانجام نرسیده. در این ترانه‌ها نیز ردی از تمام این خواستنی‌ها و نخواستنی‌ها وجود داشت و نمونه‌هایی صادق، راستین و بی‌آلایش از ادب عامه بودند. باز نمود چهره قهرمانان محلی، ستایش بی‌باکی‌ها و سلحشوری‌ها، ناز و نوازش تفنگ، نفرت از بیگانه و شورش بر ستمگری‌ها و بی‌عدالتی‌ها از عمده‌ترین مؤلفه‌های پایداری در ترانه‌های سیرجان بود.

فهرست منابع

- ایزدی، زهرا. (۱۳۹۴). فرهنگ عامه کرمان. کرمان: نشر خدمات فرهنگی کرمان.
- حسین‌پناهی، شهربانو و پارسا، احمد. (۱۴۰۲). تحلیل لایه‌های پایداری. مجله ادبیات عامه، ۵۹، ۵-۳۶.
- رادفر، ابوالقاسم و همکاران. (۱۳۹۹). عامه سروده‌های استان کرمان. مجله ادبیات عامه، ۸(۳۵)، ۵۷-۹۹.
- ریاحی، فاطمه و همکاران. (۱۳۹۸). تحلیل ساختار قافیه و ردیف در سروده‌های بومی شهر بابک. مجله ادبیات و زبان‌های ایران زمین، ۵(۱)، ۵۳-۷۰.
- ساروی، ویدا. (۱۴۰۲). تحلیل مفهوم انتظار در دوبیتی‌های عامه مازندران. مجله ادبیات عامه، ۵۴، ۱۷۹-۲۰۸.
- شاملو، احمد. (۱۳۷۵). گزینۀ اشعار. تهران: مروارید.
- کافی، غلامرضا. (۱۳۹۳). پژوهش‌نامه ادبیات/انقلاب/اسلامی. تهران: بنیاد عاشورا.

- مثنوی پور، مجتبی و طیبی، حمید. (۱۳۹۹). جلوه‌های اجتماعی و فرهنگی جشن‌های مهرگان و سده در هنر و فرهنگ عامه کرمان. *مجله مطالعات هنر اسلامی*، ۳۷، ۲۶۳-۲۷۸.
- محمودی امجزی، حلما. (۱۳۹۹). ایدئولوژی‌های پنهان در قصه‌ها و افسانه‌های عامیانه کرمان. *مجله جستارنامه ادبیات تطبیقی*، ۴(۱۲)، ۴۴-۶۰.
- محمودی امجزی، حلما. (۱۴۰۱). *پژوهشی در ادب عامه کرمان در دوره معاصر*. تهران: بنیاد ایران‌شناسی.
- مؤیدمحسنی، مهری. (۱۳۸۱). *فرهنگ عامیانه سیرجان*. کرمان: مرکز کرمان‌شناسی.
- مؤیدمحسنی، مهری. (۱۳۹۵). *اوسونه*. کرمان: مرکز کرمان‌شناسی و بنیاد ایران‌شناسی.
- مؤیدمحسنی، مهری. (۱۳۹۸). *ترانه‌های سیرجان*. کرمان: مرکز کرمان‌شناسی و بنیاد ایران‌شناسی.

References [In Persian]

- Izadi, Zahra (2015). *Folk Culture of Kerman*. Kerman: Kerman Cultural Services Publishing.
- Hosseinpanahi, Shahrbanoo, and Parsa, Ahmad (2023). "Analysis of Awakening Lullabies." *Journal of Folk Literature*, Vol. 12, No. 59, Nov–Dec 2023, pp. 5–36.
- Radfar, Abolghasem, et al. (2020). "Folk Songs of Kerman Province." *Journal of Folk Literature*, Vol. 8, No. 35, Nov–Dec 2020, pp. 57–99.
- Riahi, Fatemeh, et al. (2019). "Analysis of Rhyme and Radif Structure in the Local Songs of Shahr-e Babak." *Journal of Literature and Languages of the Land of Iran*, Vol. 5, No. 1 (Serial No. 23), pp. 53–70.
- Saravi, Vida (2024). "Analysis of the Concept of Expectation in the Folk Quatrains of Mazandaran." *Journal of Folk Literature*, Vol. 11, No. 54, Feb–Mar 2024, pp. 179–208.
- Shamlu, Ahmad (1996). *Selected Poems*. Tehran: Morvarid.
- Kafi, Gholamreza (2014). *Journal of the Literature of the Islamic Revolution*. Tehran: Ashura Foundation.
- Masnavipour, Mojtaba, and Tabasi, Hamid (2020). "Social and Cultural Aspects of Mehrgan and Sadeh Festivals in the Art and Folk Culture of Kerman." *Journal of Islamic Art Studies*, Vol. 16, No. 37, Spring 2020, pp. 263–278.
- Mahmoudi Amjazzi, Helma (2020). "Hidden Ideologies in the Tales and Folk Legends of Kerman." *Comparative Literature Research Journal*, Vol. 4, No. 12, Sept 2020, pp. 44–60.
- Mahmoudi Amjazzi, Helma (2022). *A Study of the Folk Literature of Kerman in the Contemporary Era*. Tehran: Iranology Foundation.
- Mo'ayyed Mohseni, Mehri (2002). *Folk Culture of Sirjan*. Kerman: Kerman Studies Center.

Mo'ayyed Mohseni, Mehri (2016). *Osuneh*. Kerman: Kerman Studies Center and Iranology Foundation.

Mo'ayyed Mohseni, Mehri (2019). *Songs of Sirjan*. Kerman: Kerman Studies Center and Iranology Foundation.

